



س . جاوید : دو قهرمان آزادی [شرح حال حیدر عمو اوغلی]



شرح حال حیدر عمو اوغلی

حیدر خان عمو اوغلی چراغ برقی (تاری وردی یوف) اجداداً اهل سلماس بوده و جدش ملاعلی و پدرش مرحوم علی اکبر بگمیری (الکساندپول-لنیناگان) آفرخته سکنی گزیده اند.

حیدر خان تحصیلات ابتدائی خود را در گمیری تحصیلات متوسطه و عالی را در تفلیس و با کتومات کرده است در سال ۱۳۱۹-۲۰ هجری در بادکوبه به سمت مهندس برق کار میکرده است (بنابینوشته مرحوم علامه محمد قزوینی تولد او در حدود ۱۲۹۷-۵ قمری بوده است).

فشار حکومت استبدادی روسیه اغلب بملل اقلیت از قبیل آذربایجانی ها، گرجی ها، ارمنه و غیره بیشتر از خود ملت روس بود به همین مناسبت آزادیخواهان و مبارزان آزادی میان آنها نسبتاً بیشتر

۱- قبل از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ اغلب مسلمانان روسیه و هکذا عده ای از ایرانیان ساکن روسیه فامیل خودشان را باووف که بمعنی زاده است معرفی میکردند مثل (رزاق اووف) (رزاق زاده) - (آخوند اووف) (آخوند زاده) وهاب اووت (وهاب زاده) . فامیل پدری عمو اوغلی هم معروف به تاری وردی اووف بود.

۲- از شهرهای جمهوری ارمنستان .

۲۴

باشی نیز انجام میدادند .

سفاکی نیز اولدوله زبانزد مردم بود يك روز بادستور او یکنفر راشقه کرده نصف بدن او را بیکطرف دروازه نصف دیگرش را در آن طرف دیگر دروازه آویخته بودند . حتی او با ملاکین نیز همدست شده گندم را احتکار کرده سبب قحطی شده بود و باین طریق صعفا از خریدن نان عاجز مانده عده شان از بین رفتند .

در نتیجه این نوع عملیات عمو اوغلی روشنفکر بیشتر تحریک شده شروع بتبلیغ کرد از موضوع نان استفاده نموده مردم را بر علیه حاکم شوراند مردم تشویق شده، عزل حاکم را خواستند .

در ضمن هیجان عمومی در مشهد چند خانه نیز غارت شد یکی از آنها خانه نایبالتولیه نقیب الاشراف بود که بیست خمر شراب از منزلش بیرون آوردند . این شورش سیزده روز طول کشید و در نتیجه نیز اولدوله معزول و رکن الدوله بجای او منصوب گردید .

مرحوم حیدر عمو اوغلی مینویسد با تغییر کردن حکومت وضع مردم عوض نشد همان کارهای سابق تکرار گردید حیدر عمو اوغلی برای تشکیل حزب اجتماعیون عامیون در مشهد خیلی سعی کرد ولی موفق نشد تنها بعد از یازده ماه توقف در مشهد ابراهیم نام میلانی را که صاحب کارخانه گلاب سازی بود با خود موافق کرد و شروع کردند بتأسیس فرقه اجتماعیون عامیون .

وقتی مرحوم عمو اوغلی دید در کارهای سیاسی بموفقیت اساسی نایل نمیشود در هفده رجب ۱۳۲۱ به سمت تهران اعزام میگردد . در تهران

۲۵

پیدا می شد عمو اوغلی که تربیت شده آن محیط و خود جوان فهمیده و احساساتی بود نمی توانست داخل مبارزات سیاسی نشود لذا از سن ۱۵ - ۱۶ سالگی داخل مبارزات سیاسی شده ، بعداً بفرقه سوسپال دموکرات «همت» وارد شده از ۱۹۰۰ میلادی (۱۳۱۷ قمری) در بادکوبه با مرحوم دکتر نریمان نریمانوف همکاری پیدا نموده جزء کمیته اجتماعیون عامیون «همت» انتخاب شد با دستور همین کمیته بکرمک آذربایجانیان ساکن بادکوبه در تبریز حزب اجتماعیون عامیون را بریاست کربلائی علی مسیو تشکیل داد.

مرحوم عمو اوغلی نظر بر اینکه روح اجتماعی داشت با اغلب ایرانیان بادکوبه در تماس بود موقع سفر اول مظفر الدین شاه بفرنگ میرزا علی اصغر خان اتابک هم که با او بوده، در بادکوبه مایل شدند یکنفر مهندس برق مسلمان جهت نصب و دایر کردن کارخانه چراغ برق صحن حضرت رضا استخدام نمایند دوستان حیدر عمو اوغلی او را معرفی کردند مشارالیه در ۱۳۲۰ هجری بمشهد حرکت کرده و در آنجا کارخانه برق را دایر نمود حیدر عمو اوغلی در حین انجام وظیفه با محیط مشهد داشت آشنائی پیدا میکرد در آن تاریخ مردم مشهد چون چراغ برق ندیده بودند دسته دسته بکارخانه آمده از عمو اوغلی توضیح میخواستند .

در آن زمان شاهزاده نیرالدوله حکومت مشهد را داشت نسبت بمردم زور گوئی کرده آنها را تحت فشار قرار می دادند حتی فرمایشی او مردم را بزور به تعظیم وامیداشتند موضوع تعظیم را برای متولی

۲۵

چند ماه در هاشمین خانه مستخدم شده با جمعی از صنعتگران آشنا میشود، بعداً وارد تجارتخانه حمل و نقل روس و ایران میشود و در آنجا با تجار آشنائی پیدا میکند سپس وارد کارخانه چراغ برق حاج حسین آقا امین الضرب میگرد و تمام کارهای الکتریسته و سرکشی بامور مربوطه بعهده او واگذار میشود در این سه اداره عمو اوغلی توانست با خیلی از اشخاص آشنائی پیدا نماید آنطوریکه خود عمو اوغلی مینویسد با چندی از آنها توانسته بود موضوع حکومت قسانونی اختیارات وزرا را بمیان کشیده راجع بآنها صحبت نماید بعد از چندی عمو اوغلی توانست با یکعده از علماء نیز تماس پیدا نماید .

چون مسیو نوزبلی یکی عکس خود را بآلباس آخوندی انداخته بود علماء از این موضوع ناراضی شده بر علیه او اقدام کرده عزل او را خواستار شدند عمو اوغلی از موقع استفاده کرده تبلیغات خود را توسعه داد در نتیجه پیشامد نوز و کتک خوردن سید قندی کم کم ناراضیاتی زیاد شده و یکعده از مردم خواستار عدالت و عدالتخانه شدند.

پس از موضوع مسجد جمعه حضرت معصومه و شاه عبدالعظیم کسانی در سفارت انگلیس متحصن شدند اولدسته اینها طلاب مدرسه سپهسالار بود چون عمو اوغلی در آنجا سرکشی سیم کشان را عهده دار بود برای تشویق یکعده از طلاب نقری پنج ریسال داد و سفارت میفرستاد حیدر عمو اوغلی در تمام جریانات سال ۱۳۲۳-۴ دخالت داشته است.

اغلب متحصنین سفارت از وضع مشروطه اطلاع کافی نداشتند ولی

۲۶

هیئتی از اعالمان از قبیل مرحوم صنیع الدوله و حیدر عمو اوغلی دستور از خارج بآنها داده بگرفتن مشروطه تشویق میکردند و باین ترتیب فرمان مشروطیت بدست آمد .

حیدر عمو اوغلی بتدریج موفق شده بود هفت نفر شخص مورد اعتماد جمع آوری نماید و بنام حزب اجتماعیون عامیون هسته اولی را تشکیل دهد اغلب کارهای انتخاباتی متینگها در باطن با نقشه این هفت نفر که سر دسته شان حیدر عمو اوغلی بود بیش میآمد بعد از کار انتخابات دوره اول حیدر عمو اوغلی گزارش جریان را بدکتر نریمان نریمان اوف که رئیس فرقه اجتماعیون قفقاز بود اطلاع داد و با آنها رابطه مستقیم و محکم تر دایر نمود .

کمیته اجتماعیون عامیون با چند نفر از وکلای مجلس همکاری میکرد. اغلب از مستبدین شکایتها میشد که مانع پیشرفت مشروطه میشوند عده ای از آنها انجمنی بنام «انجمن خدمت» تشکیل داده با محمد علی میرزا رابطه پیدا کرده او را تقویت می نمودند .

روزی پس از مشورت های زیاد در کمیته تصویب شد برای ترساندن مستبدین بمبی بخانه وزیر مخصوص انداخته شود .

چند نفر از فدائیان باد کوبه این عمل را انجام دادند ولی چون کامل نشد مستبدین باز هم بکار خود ادامه دادند بعد از چندی تصویب شد حیدر عمو اوغلی شخصاً در خانه علاء الدوله بمبی بیاندازد کار را عمو اوغلی بشنائی و با موفقیت انجام داد^۱

۱- تفصیل آن در مجله یادگار شماره پنج نوشته شده است .

۲۸

مأمورین محمد علی شاه نیامد آزاد بخوانان نیز از خارج فشار میآوردند آنها یکی بعد از دیگری آزاد شدند بعد از یکماه ونیم عمو اوغلی نیز آزاد گردید آزادی او را آزاد بخوانان جشن گرفتند ولی او همیشه تحت نظر بود قبل از آنکه محمد علی شاه مجلس را بتوپ ببندد عمو اوغلی خود را از راه قاچاق بتفلیس رسانده با کمیته اجتماعیون عامیون مشغول فعالیت شد و بعد از ترتیب بستن بمجلس آنها را تشویق کرد بآزاد بخوانان تبریز اسلحه، مجاهد حتی الامکان وجه ارسال نماید در اینکار موفقیتی بدست آورده بعد از چندی خود نیز از طریق جلفا بالباس فرنگی بایران آمد ولی در موقع ورود گرفتار شد و او را پیش مأمورین اقبال السلطنه ماکوئی بردند چون خود را مأمور خارجه معرفی کرده بود بزبان فرانسه صحبت میکرد فوری آزاد گردید او خود را به تبریز رسانده با سردار ملی همکاری نزدیک نمود.

از کارهای برجسته تبریز حیدر عمو اوغلی سه موضوع زیر قابل توجه بوده معروفیت عمومی پیدا کرده:

اول فرستادن بمب برای شجاع نظام مرنندی که سبب قتل او و پسرش شد^۱.

دوم گذاشتن بمب زیر زین اسب در خوی که روی نقشه تنظیم شده بمب ترکید بیست سی نفر از کردها مخالفین مشروطیت کشته شدند .

سوم نقشه کشتن شجاع الدوله با بمب در تپه ای سرد رود ولی-

۱- تفصیل در تلخیص تاریخ مشروطیت .

۳۰

تأثیر آن مدتی در مستبدین دوام داشت ملاحظه کار خودشان را میکردند ولی بعد از مدتی اثرات آن رفت مستبدین مجدداً مخالفت خودشان را با مشروطه شروع کردند ولی بعد از قتل اتابک ۲۲ رجب ۱۳۲۵ که توسط عباس آقامجاهد انجام شد و از قرار در نقشه آن حیدر عمو اوغلی دست داشته مستبدین مجدداً بیشتر ترسیده و از خود نگران شدند .

بعد از بمب انداختن بمحمد علی میرزا در ۱۵ محرم ۱۳۲۶ که تفصیل آن در تلخیص تاریخ مشروطیت نوشته شده است حیدر عمو اوغلی با اسماعیل قفقازی، ضیاء السلطان چراغ برقی، مدیر صنایع (میرزا موسی زرگر) با دو تن دیگر از اعضاء کارخانه برق دستگیر شدند .

چون سندی و اقراری بدخالت آنها در موضوع بمب بدست



سه راه اکبانات - سر تخت بر بریه
محل انداختن بمب محمد علی میرزا

۲۹

متاسفانه نتیجه مطلوبه حاصل نشد.

عمو اوغلی با شتر اک مرحوم امیر حشمت در خوی کاملاً مسلط بودند برای تشکیل انجمن ولایتی اقدامات مجدانه کرده موفقیت کامل بدست آورده بودند .

روزنامه «مکافات» بمدریت میرزا آقاخان مرنندی دایر گردید مرتب منتشر میشد برای آزادی تبلیغ نموده مجاهدین را برای مبارزه تشویق میکرد .

حتی بعد از تسلط قشون روس در تبریز آزاد بخوانان خوی بر رهبری عمو اوغلی چندین ماه دوام کرده مشغول مبارزه بودند «مکافات» نیز منتشر شده قسمتی از فجایع روسهای تزاری را مینوشت. برای فتح تهران عمو اوغلی از راه آستارا با عده ای عازم شد ولی بمناسبت دشواری راه در موقع فتح تهران نتوانست بقوای آزادی خواهان ملحق شود .

پس از فتح تهران عده ای از آزاد بخوانان که عمو اوغلی نیز جزء آنها بود برای تشکیل (فرقه دموکرات ایران) جدیت فراوانی نمودند و بتشکیل آن موفق شدند پس از تشکیل حزب مرحوم عمو اوغلی مأموریت یافت ببعضی شهرها از قبیل مشهد^۱ اصفهان کاشان قم رفته شعبه حزب را تشکیل دهد و در انتخاب نمایندگان انجمن ایالتی و ولایتی

۱- ملك الشعراء بهار در تاریخ احزاب سیاسی مینویسد: در ۱۳۲۸ روزنامه نوبهار ناشر افکار فرقه دموکرات بمعالیم حیدرخان عمو اوغلی که از پیشوایان احزاب مرکز و برای فعالیت خراسان آمده بود دایر کردند.

۳۱

فعالیت نماید و تمام این مأموریت‌ها را با موفقیت انجام داد و نتایج خوبی بدست آورد.

عمو اوغلی بحزب دموکرات تأسیس شده خیلی علاقمند بود کاغذی که بیکى از دوستانش راجع بحزب نوشته برای نمونه درج میگردد: «دروقت تشریف بردن جناب عالی از طرف فرقه هم مأمور بودید فعالیت نمائید زیرا که آن فرقه تنها میتواند مملکت را نجات بدهد و باید بدانید تا يك فرقه با يك مسلک مستقیم متقی دولت را در دست نداشته باشد و راه نشان ندهد و سپر بلا نشود کار این مملکت خوب و استقلالش محکم نمیشود و مأمورین خوب یعنی با مسلک را سرکار نخواهند گذاشت چونکه مردم خوب با دزدها همدست نخواهند بود پس در این صورت يك فرقه که عبارت از فرقه‌ها باشد خیلی لازم است که محکم بشود و شما هم چونکه آدم با مسلک هستید اینست که باید خیلی کار کنید، پس لازم است شروع بکنید و آدم‌های خوب و با اخلاق را پیدا کرده فرقه را تشکیل بدهید... خیلی باید بجهت بکنید که آدم‌های با ناموس داخل بشوند و پروگرام را قبول بکنند».

بعد از آنکه در شب نهم رجب ۱۳۲۸ (۲۴ تیر ۱۲۸۹) مرحوم سید عبدالله بهبهانی بقتل رسید کمیته حزب اعتدال شهرت داد که مرحوم بهبهانی را دموکرات‌ها کشته‌اند بهمین مناسبت حیدرخان عمو اوغلی نیز جزء متهمین دستگیر شد. چون بعد از چهل روز نتوانستند مدرک و اقرار بدست بیاورد مرخصش کردند و در مرخصی عمو اوغلی مظفر اعلم (سر دار انتظار) که متمایل بدموکرات‌ها بود در نظمیۀ مأموریتی

۳۳

استنباط میشود عمو اوغلی اول قصد مسافرت شیراز و بمبئی را داشته است بعد پیشامد اورا مجبور کرده بروسیه مسافرت نماید.^۱ «شخص محترمی که از اقدامات غیرتمندانه و وطن خواهانه او ایران زنده شده است پس از پانزده روز اقامت در شیراز بمبئی حرکت خواهد فرمود چون لازم بود که این وجود مقدس را شما ملاقات کنید و ضمناً ایشان هم شمارا بشناسد و بداند اقلاً در فارس هم چند نفر وطن پرست واقعی هستند لهذا لازم دانسته بواسطه این عریضه زحمت افزا شوم که در بین اشخاص فداکار و وطن خواه حقیقی ارتباطی حاصل بشود.» عمو اوغلی وقتیکه در اروپا بود با سران انقلاب روسیه از قبیل لنین و آزادیخواهان حقیقی ممالک دیگر در تماس بوده و تشریک مساعی میکرد ابتکار جمع آوری آزادیخواهان ایران اغلب در دست او بود وقتی جنگ بین الملل اول شروع شد عمو اوغلی با آلمان آمد در آن تاریخ (۱۴ ذیحجه ۱۳۲۳) مرحوم حسین قلی خان نواب با سمت وزیر مختاری ایران با آلمان آمده بود.

چون در جنگ اول دو بلوک متضاد از يك طرف آلمان اطریش ترکیه و از طرف دیگر روس انگلیس فرانسه تشکیل شده بود آزادیخواهان ایران برای نجات مملکت خود به بلوک ترکیه آلمان متمایل شدند از نظر نجات ملت ایران بآن‌ها کمک کردند، سلیقه عمو اوغلی با سلیقه بعضی از آزادیخواهان دیگر ایران متفاوت بود او معتقد بود

۱- در کابینه سپهدار حکم تبعید مرحوم عمو اوغلی صادر شده بود و در تلگراف تأکید گردیده بود حیدرخان برقی بیشتر از دو ساعت در شهرهای مسیر نماند.

۳۴

داشت کمک مؤثری کرد.

بعد از مرخصی عمو اوغلی مثل بعضی روسای دیگر دموکرات تحت تعقیب آدم کشان (ترور) حزب اعتدال قرار گرفت در دو دفعه بعمو اوغلی تیراندازی شد ولی اصابت نکرد.

بعد از چندی از طرف حزب دموکرات بعمو اوغلی مأموریت داده شد برای کار مخفی میان ایل بختیاری برود این مأموریت هفت هشت ماه طول کشید.

از نظر احتیاط موقع ورود بتهران در شاه عبدالعظیم مانده با آقای محمود محمود ورود خود را اطلاع میدهد آقای محمود محمود هم عمو اوغلی را توسط نوکر خود بمنزل خود آورده مخفیانه چندین ماه نگهداری میکنند.

يك روز آرسن نام ارمنی که از اعضاء نظمیۀ بود پیش آقای محمود محمود آمده از طرف یقزم پیغام آورد که مقامات دولتی از محل اختفای حیدرخان مطلع شده خوبست هر چه زودتر از ایران خارج شود آقای محمود محمود وسایل حرکت عمو اوغلی را فراهم میآورد عمو اوغلی در لباس کاروانی از تهران بمشهد و از راه عشق آباد بروسیه و از آنجا بفرانسه و سویس رفت.

در همانماه که ۲۴ ربیع الاول باشد آقای منشی زاده یکی از دوستان عمو اوغلی نامه‌ای بمضمون زیر برای یکی از سران آزادیخواهان شیراز راجع بحیدر عمو اوغلی مینویسد این نوشته با نوشته آقای محمود محمود راجع بر رفتن عمو اوغلی بروسیه وفق نمیدهد آنچه

۳۳

آلمان‌ها هم مثل انگلیس روسیه فکر امپریالیستی دارند باید اساساً بآن‌ها اعتماد نکرد ولی در بعضی موارد مستقیماً با خود آنها نه با ترک‌ها که وابسته آن‌ها هستند تشریک مساعی نمود تا بر منفعات ایران تمام شود عده‌ای از آزادیخواهان ایران و ترک‌های عثمانی با این عمل مایل نبودند میخواستند توسط ترک‌ها از آلمان‌ها کمک بگیرند روی همین اصل عمو اوغلی در کابینه ملی نظام السلطنه مافی شرکت نکرد ولی در بعضی عملیات جنگی بر علیه متفقین «روس و انگلیس» شرکت کرده اقدامات عملی در بالکان و در ایران انجام داد.

بعد از انقلاب روسیه عمو اوغلی که یکمرد انقلابی بود با مفکوره سوسیالیستی نمیتوانست بر کنار بماند لذا بروسیه آمده با انقلابیون تشریک مساعی نموده برای نجات ملت ایران از بوق استعمار شروع بفعالیت کرد.

وقتیکه در کنکره اول بین الملل سوم جزء اسامی نمایندگان اسم حیدرخان عمو اوغلی نوشته شد ایرانیان دسته چپی که عمو اوغلی را نمیشناختند تعجب کردند و بطوریکه خان در کنکره بین الملل سوم از طرف ایرانیان شرکت کرده است.^۱

در اوایل ۱۹۱۹ میلادی در آذربایجان، گرجستان و ارمنستان هنوز حکومت شوراهای تشکیل نشده بود فعالیت اجتماعی عمو اوغلی

۱- ایرانیان جوان در ۱۹۱۸ میلادی یعنی در واقع بعد از دوازده سال انقلاب ایران رهبران و سرستان آزادی را نمیشناختند اکنون نیز بعد از ۵۸ سال بعضی از جوانان معاصر ایران از مبارزات آزادیخواهان صدر مشروطیت بی‌اطلاع هستند.

۳۵